

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

за темою

«Конституційні людські права»

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття і класифікація людських прав
2. Конституційні громадянські і політичні людські права в Україні
3. Конституційні соціально-економічні та культурні людські права в Україні
4. Конституційні обов'язки в Україні

Література основна

1. Конституційне право України: підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – 616 с.

2. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.]: за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова; тех. ред. Ю. Д. Батан. - Одеса : Юридична література, 2017. - 256 с.

3. Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. – 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філянїна. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 293 с.

4. Конституційне право України: навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня галузь знань 08 “Право” спеціальності 081 “Право” / уклад.: Ю. Г. Барабаш, В. П. Колісник, Т. М. Слінько та ін. – Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. – 178 с.

Додаткова література

1. Головатий С. Про людські права. Лекції. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. 760 с.

2. Головатий, С. Лекція доктора юридичних наук Сергія Головатого: «Розуміти людські права за Західною правничою традицією» // Право України. 2017. 4. С.126-141.

3. Іванків І. Б. Права людства: стан та перспективи їх забезпечення: дисертація подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". Київ, 2019. 214 с.

4.Греца С.М. Правове забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС : Монографія. Ужгород: РІК-У, 2021. 428 с.

1. Поняття і класифікація людських прав

Поняття «людські права» продовжує залишатися одним з найбільш заідеологізованих понять у вітчизняній юридичній науці, адже саме навколо нього вибудовувала свою політику радянська держава, а за роки незалежності України науковці і практики продовжують повторювати як якусь мантру те, що людські права – це міра можливої поведінки особи, яка забезпечується силою державного примусу.

Виявляється, набагато легше проголосити європейський курс інтеграції України, ніж змінювати підходи юристів до правових цінностей. З даного визначення випливає, що джерелом людських прав є держава.

С. Головатий у монографії «Про людські права», яка опублікована у 2016р., переконливо доводить, що вітчизняна наука і практика конституційного права суттєво відстає у розвитку від розвитку аналогічних питань в інших європейських країнах. Прикладом цьому є вітчизняна теорія прав людини. Дослідник зазначає, що в Україні продовжують в законодавстві і юридичній доктрині оперувати поняттям «права людини», яке є здобутком епохи буржуазних революцій у Європі у XVIII ст. У той час теорія прав людини відобразила найбільш повно політико-правовий зв'язок особи з державою в інституті громадянства, а тому і права людини позиціонувалися як такі, що є держава і вона дозволяє щось робити.

Інші сучасні європейські країни рухаються в рамках розвитку теорії людських прав, яка є результатом структурних змін, що склалися в Європі після закінчення Другої світової війни, а найбільш повно пов'язані з міжнародно-правовою системою стандартів людських прав.

Важливо зазначити про визначення поняття «людські права» в рамках європейської правової матерії концепції природного права, де людські права - це проголошені в офіційних документах нормативного характеру вимоги людини до держави в силу самої її людської природи, як і інструменти захисту особи від державної влади.

Така фіксація людських права державою не змінює їхньої правової сутності, адже вони і надалі залишаються природними правами.

У вітчизняній правовій доктрині залишився також радянський пережиток теорії юридичного позитивізму про те, що у понятті «людські права» потрібно ще виділяти поняття «людські свободи», однак такий підхід є помилковим з огляду на європейську наукову доктрину та цілісність поняття «людські права». Щодо назви другого розділу Конституції України «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина», то таке формулювання потрібно сприймати в рамках змістовної завантаженості цієї назви. Між іншим, на недосконалої такої назви і на відсутності структури у даному розділі наголошувала неодноразово Венеційська комісія - дорадчий орган Ради Європи з питань конституційного права.

Щодо питання класифікації людських прав, то С. Головатий справедливо зазначає про хибний методологічний підхід у можливості розподілу людських прав на певні види, адже їх концепція є цілісною.

Тому логічним і послідовним виглядає зазначення про еволюцію людських прав, яка включає три їхні покоління (доктрину поколінь прав запропонував Карел Васак – колишній директор Відділу людських прав і миру ЮНЕСКО). Між іншим, між поколіннями людських прав і рівнями розвитку сучасних держав можна простежити певну відповідність, адже сучасним ліберальним демократичним державам відповідає перше покоління людських прав. Сучасним соціалістичним авторитарним державам відповідає друге покоління прав.

Щодо змістовного наповнення поколінь людських прав, то варто зазначити про наступне. До першого покоління людських прав відносять громадянські і політичні права (так звані «негативні», до яких належить право на життя, на свободу, недоторканність, право участі у виборах тощо), які стали здобутком буржуазних революцій XVII-XVIII ст.

До другого покоління людських прав належать економічні, соціальні і культурні права, які були закріплені в конституціях країн в середині ХХст. Всі ці права часто називають «позитивними», адже вони залежать від сприяння держави в їх здійсненні.

До третього покоління людських прав належать так звані колективні права, закріплення яких пов'язано з 70-ми роками ХХ ст. до таких прав належить право на безпечне довкілля, на мир тощо).

Наразі у світі активно проходить формування четвертого покоління людських прав, до якого належать соматичні права та права, що пов'язані з розвитком цифрових технологій. До соматичних прав відносять такі: право на трансплантацію, клонування, право на зміну статі та ін.

2. Конституційні громадянські і політичні людські права в Україні

До конституційних громадянських і політичних людських прав в Україні належать:

право на життя (ключовим у визнанні людського права на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (частина перша ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою);

право на свободу та особисту недоторканність, що закріплено в ст. 29 Конституції України (фізична недоторканність особи (життя, здоров'я); моральна недоторканність (захист честі й гідності); психологічна недоторканність (незаконні методи впливу на психіку тощо));

право на повагу до гідності (ст. 28 Конституції України). Невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Ці людські права зумовлюють можливість реалізації всіх інших людських прав і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані;

свобода від примусової праці (ст. 43 Конституції України);

свобода вибору місця проживання (ст. 33 Конституції України);

свобода думки та поглядів (ст. 34 Конституції України);

свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54 Конституції України);

презумпція невинуватості, про яку йдеться у ст. 62 Конституції України;

непорушність приватної власності (ст. 41 Конституції України);

право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23 Конституції України);

свобода зібрань (ст. 39 Конституції України);

недоторканність житла (ст. 30 Конституції України);

таємниця комунікацій (ст. 31 Конституції України);

право на недоторканність особистого життя (ст. 32 Конституції України);

свобода світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України);

свобода думки і слова (ст. 34 Конституції України).

право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, на участь у професійних спілках (ст. 36 Конституції України);

право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих, референдумах, право обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України);

право на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39 Конституції України);

право на звернення – право петицій, тобто право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40 Конституції України).

3. Конституційні соціально-економічні та культурні людські права в Україні

Варто наголосити, що якщо в розрізі світової цивілізації визнання громадянських та політичних людських прав розпочалося у XVIII ст., то надалі людству знадобилося більше двох століть до того часу, коли розпочалося визнання гарантій розвитку і життєдіяльності особи у сфері економіки, культури.

До конституційних соціально-економічних та культурних людських прав в Україні належать:

- право на підприємницьку діяльність (ст. 41 Конституції України);

- право на працю, на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, право на захист від незаконного звільнення та на своєчасне одержання винагороди за працю (ст. 43 Конституції України);

- право тих, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44 Конституції України).

право кожного, хто працює, на відпочинок (ст. 45 Конституції України);

право громадян України на соціальний захист (ст. 46 Конституції України);

право на житло закріплено в ст. 47 Конституції України.

право на достатній життєвий рівень (достатнє харчування, одяг, житло) (ст. 48 Конституції України).

право на освіту (ст. 53 Конституції України).

4. Конституційні обов'язки в Україні

Ю.Кириченко та Г. Давлетова у статті «Застосування зарубіжного досвіду щодо конституційно-правового регулювання обов'язків людини і громадянина в Україні» зазначають: «Конституційні обов'язки людини і громадянина – це міра суспільно необхідної правомірної поведінки особи, що закріплена в нормах Конституції та законах держави, яка наявна винятково у конституційно-правових відносинах і передусім виражає її обов'язки перед державою та суспільством».

Чинна Конституція України містить менше конституційних обов'язків людини і громадянина, ніж їх було закріплено в радянській конституції УРСР 1978 р., адже тоді їх було шістнадцять.

Перелік обов'язків, які визначені в Конституції України, є вичерпним. До конституційних обов'язків громадян України належать:

захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування державних символів України (ст. 65);

не заподіювання шкоди природі, культурній спадщині, відшкодування завданих їм збитків (ст. 66);

сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67);

неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68);

обов'язок набуття загальної середньої освіти (ч. 2 ст. 53);

обов'язок піклування про дітей та непрацездатних батьків (ч. 2 ст. 51).

С.М. Греца у монографії «Правове забезпечення виконання конституційних обов'язків у країнах ЄС» звертає увагу на те, що Конституційним Судом України було ухвалено рішення щодо таких конституційних обов'язків, як: захист Вітчизни, сплата податків і зборів, додержання Конституції України та законів України. Виявлено такі підходи, що містяться в рішеннях Конституційного Суду України, щодо забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина:

1) щодо обов'язку захищати Вітчизну встановлено, що суб'єктом, функцією якого є обов'язок із захисту держави, забезпечення її безпеки, є весь Український народ; військова служба є не функцією, а конституційним обов'язком такого кола суб'єктів, як громадяни України; цей конституційний обов'язок полягає в: 1) забезпеченні оборони України; 2) захисті суверенітету України; 3) захисті територіальної цілісності України; 4) захисті недоторканності України; виконання цього обов'язку передбачає проходження добровільно чи за призовом військової служби; проходження військової служби є формою виконання обов'язку громадянина України; у законодавстві України має бути закріплено спеціальний статус військовослужбовців, а також унормовано порядок проходження військової служби громадянами України;

2) щодо обов'язку сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, визначених законом, встановлено, що приписи ст. 67 Конституції України мають бути розвинуті в законодавстві України; компетенція контролюючих органів має бути визначена в законодавстві, і це законодавство має бути якісним; у законодавстві України та на практиці мають бути розмежовані такі поняття – податковий борг фізичної особи та податковий борг платника податків, а також поняття заборони виїжджати за кордон і обмеження права виїжджати за кордон; практика застосування законодавства має йти таким шляхом, щоб запобігати порушенням права особи на недоторканність житла, з одного боку, і забезпечувати виконання обов'язків особи зі сплати податків; у законодавстві України мають бути чітко зазначені підстави застосування адміністративного арешту майна платника податків, а також коло тих заходів, які можуть вживатися державою для забезпечення виконання платником податків своїх обов'язків;

3) щодо обов'язку неухильно додержуватися Конституції України та законів України встановлено, що в законодавстві України має бути закріплена відповідальність за виявлення неповаги до людини з боку таких суб'єктів, як держава та її громадяни.

Питання для самоконтролю:

- 1. Поняття прав, свобод та обов'язків особи. Загальні положення міжнародного стандарту щодо основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.**
- 2. Система та класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.**
- 3. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні.**
- 6. Конституційно правове регулювання громадянських і політичних прав людини і громадянина в Україні.**
- 7. Конституційні економічні права людини в Україні: поняття, ознаки, види.**
- 8. Соціальні, екологічні і культурні права людини в Україні.**